

SZABÓNÉ SINKA SZILVIA

Adalékok Rákóczibánya történetéhez

Rákóczibánya egy kis bányász település Nógrád megye északi részén, a Mátra lábánál, Kazár-patak folyásánál található Nemtitől, Kisterenyétől és Kazártól néhány kilométerre, a munkám célja, hogy bemutassam történelmét főleg levéltári iratok és korabeli cikkek, önkormányzati iratok, valamint bányász interjúk, az iskola tulajdoni lapja alapján és néhány szakirodalom segítségével. A történelmi bemutatáson belül szeretnék kitérni Rákóczibánya történelmi áttekintésére, a település bányáira, iskolájára és címerére is. A történelmi áttekintésén belül lényegesnek tartom a település elnevezéseinek bemutatását is.

Rákóczibánya történelmi áttekintése

Az 1867 után elindult nagyüzemi bányászat, amelyben két részvénytársaság is szerepet játszott a Salgótarjáni Kőszénbánya Részvénytársaság, valamint az Észak-magyarországi Egyesített Kőszénbánya és Iparvállalat Rt. kezdték el üzemeltetni a nógrádi szénmedencében a bányákat, 1925-ben pedig egyesült Salgótarjáni Kőszénbánya Részvénytársulat néven működött tovább.¹

A salgótarjáni és Salgótarján környéki bányászat egyik lényeges problémája volt a munkások elszállásolása. A vándorló bányászat által lett jellemző, hogy a lakótelepet mindig oda építették, ahol éppen új bányát, vagy bányákat nyitottak meg. Jellemző volt a házakra, hogy téglából épültek, két szobásak voltak konyhával, kamrával, tornáccal.² Ez a jellegzetesség igaz a régi telepen található rákóczibányai házakra is, az új telepi házakra is, itt azonban átalakítások miatt beépítésre kerültek. Rákóczibánya egyik jellegzetessége, hogy házai kiállták az idő próbáját, tehát, ha valaki ellátogat erre a kis településre még szinte teljesen eredeti állapotában láthatja bányász ikerházait.

¹ Domonkos Alajos: A szénbányászat és a bányászélet Nógrád megyében 1861-1962. Salgótarján, 1962. 6.

² Dzsida József: A Salgótarjáni Kőszénbánya R.T. Nógrádi Szénbányászatának története 1868-1943-ig. A Salgótarjáni Kőszénbánya R.T. Bányai igazgatósága. Salgótarján, 1944. 129-132. (a továbbiakban: Dzsida, 1944.)

**1. Kazári évszázadok. Kazár Község
Önkormányzata, Kazár, 2000.183.**

2. Saját készítésű kép

Megfigyelhető volt, hogy minden kolónia rendelkezett a legalapvetőbb épületekkel, tehát orvosi rendelővel, üzlettel, templommal, vagy kápolnával, kaszinóval, italbolttal és iskolával. Az iskolák kisebb településeken egy tantermesek voltak, míg máshol 3-5 tanteremmel is rendelkeztek.³

Rákóczi-bánya történelmét kutatásom során 1883-ig sikerült visszavezetnem. A Nógrádi Lapok 1883. január 7-ei számában már lehet olvasni arról, hogy Nemtiben népiskolát fognak felállítani még abban az évben és ez által biztosítani fogják a bányászok gyerekeinek az oktatást a községben.⁴ 1885. október 11-én a Nógrádi Lapok adta hírül, hogy Nemtiben fel is avatták az iskolát és a településhez tartozó Nemti-bánya iskolája a régi telepen épült meg.⁵

A Nemti-bányai iskolában a tanulók többsége helyi születésű volt, a többi diák is Nógrád megye valamelyik településéről származott, a többségük már magyar anyanyelvű volt. A bánya, illetve bányák nagy vonzást gyakoroltak és erre a kis településre is, ide jöttek sok helyről a szakképzett munkások és gyermekeik biztosították a tanulók állandó létszámát az iskolában. Az ide érkezettek származására azonban már a beszélt nyelvük alapján nem igazán lehetett következtetni, inkább csak idegen hangzású nevük alapján. A bányák szakszókincsének magyarosítása azonban nem volt kivitelezhető és német, szlovák morva szavakból, szókincsből tevődik össze, tehát 1899-1905 közötti Nemti-bányai iskola anyanyelvi és származási megoszlása.⁶

³ Szomszéd András: A salgótarjáni Kőszénbánya Részvénytársaság társulati népiskoláinak története. Salgótarján, 1990. 235. (a továbbiakban: Szomszéd, 1990.)

⁴ Nógrádi Lapok. 11. évfolyam. 1885. január. 7.

⁵ Nógrádi Lapok. 13. évfolyam. 1885. október. 11.

⁶ Szomszéd, 1990. 224-225.

Tehát már ekkor említik a mai Rákóczi-bányát, még ekkor Nemti-bánya néven, de igazán konkrét adatokat az 1900-as évek elejétől tudtam találni a településre a képviselőtestületi jegyzőkönyvekben, amelyek alapján szeretnék jobban megismertetni mindenkit a falu történelmével.

1904. július 1-jén már lehet találni utalást Nemti-bányára vagyis a mai Rákóczi-bányára. A Nemti-bányai út kijavítása lényeges pont volt, elhatározták, hogy az utat ki kellett javítani és bekavicsozni.⁷ 1905. január 9-én már „Nemtibánya telep” Tökés pusztával együtt Nemti község részét képezte, és ekkor kapta az akkoriban még véglegesnek hitt nevét a település.

Azt sajnos nem sikerült kiderítenem eddig, hogy a települést mikortól hívták Horthy-telepnek, az viszont bizonyos, hogy 1926-ban már ezen a néven említik a Bányász című folyóiratban, tehát Horthy kormányzóságának kezdetétől, az 1920-as évek elejétől hívhatták így a községet. Nógrád-megyében a mizserfai körzetben a 20-as években építettek négy munkástelepet is, többek között Nemtibánya-Horthy-telepen és ekkor a három tantermes iskolát is megépítették.⁸

Központ mellett két körzet alakult ki a medencében és ennek megfelelően elkezdtek létrejönni az iskolák is, 1925 után már kilenc körzet volt, és Nemti Horthy-telep a IX. körzetbe tartozott. A bánya volt az iskolafenntartó, amely gondoskodott mindenről. Fizette a tanítókat, megrendelte a taneszközöket, tankönyveket és azokat odaadta a bányászok gyerekeinek. A tanszerekből kiderül, hogy az írás és a rajzkészség fejlesztésére nagy hangsúlyt helyeztek, valamint lényeges mottójuk volt az „ép testben ép lélek”, így szervezték meg a tornagyakorlatokat és kirándulásokat is.⁹

1938. április 21-én döntöttek, hogy a település egyik jellegzetességét, tehát a falun áthaladó utat elkezdik megépíteni. Ekkor még kis dűlőút néven szerepelt, a kazári-patak partján, amelyet azért akartak megnyitni, hogy a kazáriaknak kényelmesebb és közelebbi legyen a közlekedés főleg vásárok alkalmával Kisterenye irányába.¹⁰

1939. augusztus 20.-án a Horthy-telep virágba és zászlódíszbe öltözött, hogy két lényeges ünnepet is megüljön, az egyik az évenként megrendezett bányásznapi volt, a másik pedig az új templom felavatása. Már kora délelőtt felhangzott a bányászzenekar éneke, érkeztek az ünnepségre mizserfai, kisterenyei, ilona bányai, pálfalvai bányász- és cserkészcsapatok. Korompay Lajos bányáügyi főtanácsos fogadta az ünnepségre érkezőket, Payer János püspöki helynök, Márkus Lajos és Kuhia András plébánosok segítségével megáldotta az új templomot, majd pedig megnyíltak az új templom kapui, hogy a híveket befogadja, akiknek az első szentmisét Payer János celebrálta. Ezzel a szertartással egy időpontban a régi haranglábánál felállított tábori

⁷ Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltára (a továbbiakban: MNLNML) V. 403.a.

⁸ Nógrád-Honti Kultúra. 8. évf. 1930. november.

⁹ Szomszéd, 1990. 215-233.

¹⁰ MNLNML. V. 403: a.

oltárnál Horváth László esperesplébános tartott misét. A szertartások után a tömeg a haranglábhoz gyűlt össze, ahol megkezdődött a bányászavató ünnepség, amelynek keretében 171 bányászt avattak vájárrá.¹¹

Az elemi népiskola anyakönyvei, előmeneteli és mulasztási naplóiból megállapítható, hogy 1939 és 1942-ben az 1-2., 3.-4., és 5.-6. osztályosok együtt, egy tanteremben tanultak, míg 1943-ban 1-2-3. és 4-5-6. osztályosoknak voltak közös óráik, tehát ekkor két tanteremben zajlott az oktatásuk.¹²

1941 őszén ismételten égető probléma volt, hogy a Nemti-Horthy telepi út árkolják ki. Az alispáni és a főszolgabírói rendeletek értelmében az útépítésre a község kölcsönt kapott, amelyet vagy az 1941. évi számadási feleslegből, vagy pedig az 1942. évi rendes költségvetésből kell visszatéríteni az árkolásra költött összeget.¹³

1945. szeptember 19.-én azonban elindult egy folyamat, amellyel bizonyossá vált, hogy az akkori Horthy-telep neve még sok változáson fog keresztül menni. A Horthy-telepi kommunista párt kérelmet terjesztett elő, hogy település nevét szeretnék Károlyi telepre változtatni, azzal az indokkal, hogy a régi neve is ez volt a telepnek. A felsőbb hatósági jóváhagyásra fel is terjesztették a névváltoztatást, de mivel 2 évre rá újabb kérelmet intéztek, ezért valószínű nem fogadták el az előbbi javaslatukat.¹⁴ A Károlyi telep elnevezésre azonban a képviselő testületi jegyzőkönyv utalása ellenére sem bukkantam, valószínű 1883 előtti időszakra eshet a telep ezen elnevezése.

1947. február 19.-én Nemti községe kérelmezte Horthy-telep nevének megváltoztatását Rákosi-telepre, ha pedig ezt is elutasítják, akkor tegyen javaslatot valamely másik névre. A véghatározatban a képviselő testület kimondta, amennyiben a Rákosi név akadályokba ütközik a továbbiakban is, akkor „Dózsa-telepre” kéri megváltoztatni a község nevét. Az indokolásként azt mondták, hogy Dózsa volt a magyar szabadság kiváló harcosa, akinek az érdemeit a község képviselőtestülete a névváltoztatással akarta elismerni.¹⁵

1947. május 21.-én elkészült Nemti község három éves gazdasági tervéről. A második évi tervben akarták megvalósítani a Horthy-telephez vezető 2,5 km-es út kikövezését.¹⁶ 1948. április 15.-én ismételten napirendre került a Nemti községhez tartozó Horthy-telep nevének megváltoztatása. A képviselőtestület ekkor meghallgatta az összes Horthy-telepi lakost és egyhangúlag elfogadta, hogy Horthy-telep nevét megváltoztathassák Nemti-Rákóczitelepre, de a képviselőtestület kérte a névváltoztatást, amit azzal indokoltak, hogy a régi elnevezés, tehát a Horthy elnevezés

¹¹ A munka 1939. augusztus 26-án vette kezdetét.

¹² MNLNML. VIII. 309. g.

¹³ Uo. V. 403. a.

¹⁴ Uo.

¹⁵ Uo.

¹⁶ Uo.

a mai demokratikus nézetekkel nem egyeztethető össze és ezért engedélyezte a közgyűlés a névváltoztatást. Ugyanebben az évben már kiegészült a képviselőtestület két taggal, amelyeket Nemi-Rákóczitelepről küldtek a testületbe. Az 1948-ban már kisbírója is volt a telepnek, amelyet abból lehet tudni, hogy 1949. évi fizetési megállapítást tárgyalták meg a számára, ebből a határozatból az is kiderül, hogy Nemtől Rákóczitelep majdnem több mint 3 km-re található, ahol a kézbesítésekre és dobolásokra külön kisbírót kell alkalmazni, és erre a célra 1949-es évre 360 Forintot szavazzanak meg a számára.¹⁷

1949. március 25.-én Nemi-bánya lakott hely végleges elnevezést kapott, a belügyminiszter 163.481/1949. III.2. számú rendelete értelmében a település ideiglenes nevét Nemi-bánya néven állapította meg. 1949. év június 19-én ismételten napirendre került a nemti-bányai kisbíró fizetése, amelyben az 1950. évre szóló fizetési kérelmét tárgyalták és elfogadták, amit azzal indokoltak, hogy Nemi-bánya Nemi községtől 3 km-re található, és 564 fős település, amelynek kisbíró és közvetítő szükség. Ekkor született döntés arról is, hogy a nemti-bányai sportegyesület pályáját fásítani fogják, 100 darab jegenyefát akartak a sportpálya szélére telepíteni.¹⁸

Rákóczibányán 5 bányát nyitottak meg az 1946. október 1-jei szénbánya államosítás után: Szurdok-lejtős aknát 1950-ben, Tökés-lejtős aknát 1952-ben, Györgylejtős aknát 1955-ben, Gyula-lejtős aknát és külfejtést 1956-ban, és Rákóczi-tárót 1959-ben, amely 1959-1967 között tanbányaként működött.¹⁹

Az 1956-os forradalom Rákóczibányára gyakorolt hatására semmilyen utalást nem találtam a kutatás során, tehát egyelőre azt lehet elmondani, hogy különösebb hatása nem volt a település életére. 1958-as évtől kezdve már a kisterenyei képviselőtestületi jegyzőkönyveiből kaphatunk képet Rákóczibánya további történelméről, mert ebben az évben a rákóczitelepi dolgozók kérelmezték Kisterenye községhez való csatlakozását és egyúttal elcsatolását Nemti községtől. A véghatározat elfogadta Rákóczi/ Nemi/ bányatelep kérelmét és engedélyezte Kisterenyéhez való csatlakozását 74 kh. 544 öl területtel. A területi átcsatolások értelmében²⁰

A Rákóczitelep név itt ismételten visszaköszön, már 1958-ban biztosan ez volt ismét a neve a településnek, de sajnos nem tudni pontosan, hogy mikortól, mert a nemti tanácsülési jegyzőkönyvek 1950-ig vannak meg, így annyi állítható biztosan, hogy 1950 és 1958 között kapta a település újra meg a Rákóczitelep nevet. Az 1960. május 20-án kiadtak egy oktatási és kulturális helyzetről szóló határozatot, amelyben a következők szerepeltek Rákóczitelepre vonatkozóan. A rákóczitelepi iskolának

¹⁷ MNLNML. V. 403. a.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Lassan József: A nógrádi szénbányászat felszabadulás utáni műszaki története 1945-1980. I. Nógrádi Szénbányák, Salgótarján, 1984. 34. (a továbbiakban: Lassan, 1984.)

²⁰ MNLNML. XXIII. 759. a.

biztosítottak 80 méter drótkerítést, hogy körbe lehessen keríteni az iskola területét. Az óvodai férőhelyek száma aggasztónak számított, bár még Rákóczi-telepen nem olyan égető a probléma, viszont a követelményeknek a település óvodája már nem felelt meg. Rákóczi-bányatelepen már volt akkoriban megfelelő kultúrotthon is. Az erkölcsi, politikai nevelést tartották a tanítók legfontosabb feladatának, valamint hogy materialista szellemben neveljék tanítványaikat. A nevelők a nép, a munkásosztály, párt és más népek szeretetére, szocialista vívmányok megbecsülésére okították a diákokat. Kiemelte a határozat, hogy Rákóczitelepen nem végeztek hitoktatást, valamint a középiskolában tovább tanuló diákok 99%-a munkás szülők gyermeke. Az általános iskola után pedig 8 tanulóból 5 folytatta tanulmányait középiskolában a rákóczitelepi gyerekek közül. Kiemelték a tanulók magatartását is, amely minden intézményben jónak volt mondható. Az értelmi nevelésben negatívumokat határoztak meg, mert a Művelődési Minisztérium betiltotta különböző színdarabok rendezését, a táncos összejöveteleket, amelynek hatására a határozat értelmében Rákóczi-telepen 9 tanuló bukott meg. A politechnikai nevelést már elkezdték megszervezni, a hűtőházzal a községi iskola már egyezményt kötött, hogy a VI. osztályosai heti egy alkalommal foglalkozás lesz a számukra a hűtőházban, Rákóczi-bányatelepen is készültek ezen munka megszervezésére. Az esztétikai és testi nevelés is folyamatosan tartott az intézményekben, ezt mutatta, hogy a határozatban kitértek rá, hogy az iskolások készültek a nagybátonyi és községi tornaünnepségre.²¹

Pontos adatok nincsenek az új telepi rész keletkezésének időpontjáról, annyi bizonyos, hogy az 1956-ban kiadott helységnévtárban még az újtelep nem szerepelt.²² Az 1962-ben kiadott magyarországi helységnévtárban már lehet látni, hogy a Kisterenyéhez tartozott Rákóczi régitelep és újtelep külön megnevezésként, tehát mint két településrész. A régitelepen 426 fő élt 67 lakóházban, míg az újtelepen 539-en laktak, tehát összesen 965-en, 160 épületben.²³ Annyi bizonyos, hogy 1956 és 1962 között építették meg az újtelepi részt. A rákóczitelepi bányászokkal készített interjúim alapján is kiderült, hogy az újtelep 1957-1958-as években épült és fiatal nős bányászoknak adtak szolgálati lakásokat.

A rákóczitelepi általános iskola 1965/ 2803-as határozat értelmében a magyar állam tulajdonát képezte, tehát a kezelő innentől fogva a magyar állam lett, így a későbbiekben a nagyközségi közös tanácsú iratokban már egyáltalán nem lehet róla utalást sem találni.²⁴

²¹ MNLNML. XXIII. 759. a.

²² Magyarország helységnévtára 1956. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1956. 472.

²³ Magyarország helységnévtára 1962. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1962. 396.

²⁴ Tulajdoni lap. I. rész

A nógrádi szénmedencében a bányákat már 1965-től elkezdték felszámolni, Györgyöt 1966-ban, Gyulát és Tökést 1967-ben zárták be, majd 1970-ben Szurdokot, és 1971-ben Rákóczi-tárótis, tehát 1971-es évvel megszünt az összes rákóczi telepi bánya.²⁵

1967-ben már Rákóczi telep 116 km² területű, 965 lakossal és 227 lakóházzal rendelkezett, tehát megfigyelhető, hogy 1962-höz képest a lakosok száma nem, míg a lakóházak száma 67 darabbal nőtt.²⁶

Az elemi népiskola anyakönyvei, előmeneteli és mulasztási naplójából megállapítható, hogy 1972-től az iskola már csak 4 osztályosként működött, a 4. befejezése után a kisterenyei általános iskolában folytatták a diákok a tanulmányaikat, majd 1979-től bezárták az intézményt.²⁷

1973-as helységnévtárban már Rákóczi telep saját irányító számmal (3151) rendelkezett, ekkor már 67 hektáros település volt, 982-en laktak 303 lakásban. Az 1967-es adatokkal összehasonlítva megállapítható, hogy lakosságának száma nem emelkedett lényegesen, összesen csak 17 fővel nőtt, addig a lakások 76 darabbal gyarapodtak.²⁸

1979. május 24.-étől a 2030-as határozat értelmében rákóczi telepi általános iskola kezelője a Magyar Állami Földtani Intézet lett és a mai napig is az, de az épület ekkortól kezdve már egyáltalán nem üzemelt iskolaként.²⁹

1983. szeptember 30.-án a nagybátonyi nagyközségi közös tanács elfogadta a 18/1983. határozatot, amelyben a község kérelmezte Bátorterenyé néven várossá nyilvánítását. A pályázat benyújtása és a várossá nyilvánítás elfogadása között közel hat év telt el. 1989. február 5.-étől sikerült Kisterenyének és egyúttal Rákóczi bányának egyesülnie Nagybátonnyal és a külterületi lakott helyeivel, és így jött létre a mai Bátorterenyé. 1989. március 1-jén a település városi rangot is kapott és április 3-án avatták várossá.³⁰

2001. február 11-én Rákóczi telepen a kultúrotthonban tartott megbeszélés jegyzőkönyvében olvasható, hogy a lakossági véleményeket figyelembe véve előkészítő bizottság hoztak a jelenlévők Rákóczi telep Bátorterenyétől történő különválásának megvalósítása céljából, ezzel a jegyzőkönyvvel egyúttal az önkormányzatot is tájékoztatták elképzeléseikről és kérték, hogy népszavazást kérelmező aláírásgyűjtő ívük eredeti példányát hitelesítsék. Bátorterenyé város február 13-án hitelesítette is az aláírás gyűjtő ívet, amelynek kérdése az volt: „Elszakadjon-e Bátorterenyé várostól és önálló településként működjön-e Rákóczi-telep?” A szavazatok hamar

²⁵ Lásan, 1984. 34.

²⁶ Magyarország helységnévtára 1967. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1967. 367.

²⁷ MNLNML. VIII. 309. g.

²⁸ A Magyar Népköztársaság helységnévtára 1973. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1973. 462.

²⁹ Tulajdoni lap. II. rész

³⁰ Bátorterenyé város önkormányzatának iratai (1983, 1989, 2001.)

összegyűltek, a március 5-én írott rákócziitelepi előkészítő bizottság vezetőjének levelében lehetett olvasni, hogy 252 aláírást sikerült összegyűjtenie a településnek, amellyel kezdeményezhette a népszavazás kiírását. Bátonyterenye Képviselőtestülete 2001. április 14-i időpontot határozta meg a népszavazásra. Bátonyterenye felterjesztette a sikeresen lezajlott népszavazás után Rákócziitelep településrész új községgé nyilvánításával kapcsolatos iratokat a belügyminisztériumba április 23-án, amelynek augusztusban született eredménye. Az 99/2001. határozat értelmében 2001. augusztus 27-től Bátonyterenye város Rákócziitelep településrészét Rákócziibánya néven önálló községgé nyilvánította.³¹ A hatálybalépés 2002. október 20-án volt, ekkor vált önállóvá, mert elvált Bátonyterenye várostól és kapta meg a Rákócziibánya nevet, amelyet mai napig is visel.³² Rákócziibánya saját címerrel is rendelkezik, mint önálló község.

Rákócziibánya bányái

1944-ig Nemti község, az akkori nevén Nemti-bányának nevezett településsel együtt a kisterenyei körzethez tartozott. 1946. január 1.-jével a bányákat állami kézbe vették, ekkortól kezdve kezdődtek meg az akkor már kazári bánya körzethez tartozó területeken a legtöbb bányamegnyitás, elsőként nyitották meg kapuikat a rákócziibányai bányák is.³³

Az 1940-es évek végétől megfigyelhető a termelés alakulása által, hogy a mizserfai és kazári bányák széntelepének kifogyóban voltak, ezért elhatározták, hogy egy régebbi tervet valósítanak meg, vagyis a kazári és mizserfai osztályozókat megszüntetik, és a két üzem termelését a kisterenyei osztályozóra fogják szállítani. A kisterenyei alagutat 1949-ben, a kazári oldalra is megnyitották, így megkezdődhetett a Mizserfán és Kazáron termelt szén kisterenyei osztályozóra szállítása, ez által létrejött a kisterenyei koncentráció. A termelés növekedését az új, vagyis a kisterenyei osztályozó nem tudta ellátni, ezért úgy látták, hogy szükséges egy törőosztályozó építése a kazár-mizserfai oldalon is, 1952-ben ideiglenesen lengőrostát és törőt építettek, de ez a megoldás műszakilag nem volt megfelelő, így rövid életű volt. Az alagút azonban nem csak a szénszállítás szempontjából volt lényeges, hanem a személyszállítás miatt is, így biztosították a helybeliek vasúti közlekedését Kisterenyére és Salgótarjánba.³⁴

³¹ Bátonyterenye város önkormányzatának iratai (1983,1989,2001.)

³² Magyar Köztársaság Helységnévkönyve, Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 2005. http://www.nepszamlalas2001.hu/hun/egyeb/hnk2005/tablak/load3_3_2.html (letöltés ideje: 2013.02.26.)

³³ A magyar bányászat évezredes története II. kötet. Főszerk.: Benke István. Budapest, 1997. 358.

³⁴ Lissan,1984. 121.

A kazári bányüzem részeként Rákóczi-bányán 5 bányát nyitottak meg az államosítás után, Szurdok-lejtősaknát 1950-ben, Tökés-lejtősaknát 1952-ben, György-lejtősaknát 1955-ben, Gyula-lejtősaknát és külfejtést 1956-ban, és Rákóczi-tárót 1959-ben, amely tanbányaként üzemelt 1959-1967 között.³⁵

Rákóczi-bányai bányák alap adatai³⁶

Bányák	Művelt telep minősége	Telepvastagság	Fűtőérték (kcal/kg)
György lejtős akna	II. és III. telepi	1,1; 1,8	2200; 2000-3000
Gyula lejtős akna	II. és III. telepi	0,9; 1,8	2900; 2200-2600
Rákóczi-táró	II. és III. telepi	1; 2	3100; 2000-2300
Szurdok lejtős akna	I. és III. telepi	1;1,8-2	3400-3700;2700-3000
Tökés lejtős akna	III. telepi	1,8-2	2000-2200

Megállapítható, hogy főleg II. és III. telepi szenet bányásztak a bányában, egyedül Szurdokon termeltek ki I. telepit. A telepvastagság ennek megfelelően 1-2 közé esett, valamint a fűtőérték 2000-3000 kcal/kg közé estek, ennek megfelelően a rákóczi-bányai bányák a gyulai osztályozó és hőerőműre termelték a szenet, amelyeknek a fő fogyasztói a tiszapalkonyai, mátravidéki és borsodi hőerőmű, az utolsó főleg akkor fogadta az osztályozó szenét, ha a tiszapalkonyai nem tudta befogadni.³⁷

A végleges törő megépítését és a tört szén vagonba rakását eredetileg Szurdokon akarták megvalósítani, de a szurdoki terep szűknek bizonyult a tervek elkészítéséhez, ezért aztán a gyulai-lejtős aknánál hozták létre az osztályozót és a törőt is. Kisterenye és Gyula-rakodó között vasúti pályát is terveztek, amely 1953-1954 között készült el a Vasútépítő Vállalat közreműködésével.³⁸

Rákóczi-bánya bányáinak szénvagyona (1000 tonna)³⁹

Feltárt szénvagyon (1000 tonna)	1954	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965
György	-	0,671	18,318	4,958	5,483	5,936	-	68,677	66,58
Gyula	-	1,005	20,51	6,407	5,985	6,312	149,636	79,398	63,153
Rákóczi	-	-	-	-	-	-	-	31,731	28,039
Szurdok	1,591	1,3575	16,453	2,206	3,729	4,098	176,238	93,198	127,764
Tökés	1,176	-	17,566	5,974	5,799	6,571	-	100,52	120,366
Összesen	2,767	3,0335	72,847	19,545	20,996	22,917	325,875	373,524	405,902

³⁵ Uo. 34.

³⁶ MNLNML. Szénbányászati műszaki-gazdasági jelentések (rendezetlen anyagok)

³⁷ Lassan, 1984. 217.

³⁸ Lassan, 1984. 140.

³⁹ MNLNML. Szénbányászati műszaki-gazdasági jelentések 1954-1971 (rendezetlen anyagok).

Feltárt szénvagyon	1966	1967	1968	1969	1970	1971	Össz.
György	46,003	-	-	-	-	-	216,626
Gyula	33,265	11,249	-	-	-	-	376,92
Rákóczi	-	10,194	2,48	55,55	144,22	89,1	361,314
Szurdok	121,598	111,408	148,76	117,451	22,4	-	948,252
Tőkés	94,615	26,868	-	-	-	-	379,455
Összesen	295,481	159,719	151,24	173,001	166,62	89,1	2282,57

A feltárt szénvagyon esetében látszik, hogy csak 1954-től állnak rendelkezésre adatok, de sajnos 1954-1958 között a levéltári adatok szintén teljesen hiányosak, a többi év esetében bár megvannak az anyagok, de több esetben csak részlegesen. Az adatokból megállapítható, hogy a legtermékenyebb év 1965 volt, 405,92-es értékkel. A legtöbbet termelő bánya Szurdok volt 948,252-es értékkel. A legkevésbé termékeny év, ahol mindegyik bánya adata rendelkezésre állt 1964, ekkor 373,524-as értéket termeltek. A meglévő adatok alapján a legkevésbé termékeny bánya Gyula volt, 376,92 tonnával.

Az 5 rákóczi bányai bánya alkalmazottai teljesített műszak alapján⁴⁰

György lejtős akna	1964	1965	1966
Ipari munkás	169	140	102
Szaktmunkás	111	88	-
Nem szaktmunkás	58	52	-
Műszaki	11	11	12
Adminisztrátor	1	1	1
Kisegítő	3	3	1
Ipari tanuló	1	-	-
Összesen	354	295	116

György lejtős akna már 1955 óta működött, de a levéltári adatok csak 1964-től állnak rendelkezésre. A legtöbben az ipari munkások, vagyis a képzett bányászok (vájárok) voltak 411 fővel, míg a legkevesebb az egy fő ipari munkás. A bánya 1966-ig működött, így az utolsó 3 év adatait lehet összehasonlítani. 1964-ben az ipari munkástól az ipari tanulóig teljes volt a létszám, ekkor dolgoztak a legtöbben, 354 fő a bányában, majd 1965-ben ipari tanuló már nem alkalmaztak, 1966-ban pedig már szaktmunkást és nem szaktmunkást sem, összesen már csak 116 fő dolgozott, tehát jól megfigyelhető, hogy a bányát folyamatosan számolták fel.

⁴⁰ MNLNML. Szénbányászati műszaki-gazdasági jelentések (rendezetlen anyagok).

Gyula lejtős akna	1964	1965	1966	1967
Ipari munkás	200	148	88	29
Szaktmunkás	115	78	40	18
Nem szaktmunkás	85	69	48	11
Műszaki	12	11	9	4
Adminisztrátor	1	1	1	-
Kisegítő	4	4	3	-
Ipari tanuló	1	-	-	-
Összesen	418	311	189	62

Gyula lejtős akna már 1956-tól működött, de sajnos a levéltári adatok hiányosak ismételtelen, így csak 1964-től állnak rendelkezésre adatok, egészen a bánya teljes felszámolásáig, bezárásáig, vagyis 1967-ig. 1964-ben dolgoztak a legtöbben a bányában, 418 fővel, míg 1967-ben csak 62 embert alkalmaztak. A legtöbben az ipari munkások voltak ebben a bányában is, 465 fővel, a legkevesebben pedig az ipari tanulók 1 fővel. 1965-től lehet megfigyelni a fokozatos leépítését az aknának, amikor már egyáltalán nem alkalmaztak ipari tanulót. Ennél a bányánál a felszámolási évben, vagyis 1967-ben még alkalmaztak szaktmunkást és nem szaktmunkást az akna felszámolásához.

Dzsida József is megemlíti könyvében a Gyula-tárót, amelyben a gépi erejű széntermelés még nem volt jellemző, mindent emberi munkával végeztek. A fejtésekből targonca segítségével szállították el a szenet a csillékig, majd kézzel továbbították a külső siklóig.⁴¹

Rákózi-táró	1964	1965	1967	1968	1969	1970	1971
Ipari munkás	47	52	17	7	182	295	155
Szaktmunkás	15	15	14	-	182	295	155
Nem szaktmunkás	32	37	3	-	-	-	1
Műszaki	8	9	-	-	8	12	16
Adminisztratív	3	4	-	-		4	8
Kisegítő	4	3	-	-	1	10	8
Ipar tanuló	160	143	-	-	-	-	-
Összesen	269	263	34	7	373	616	343

Rákózi-táró az, amelyik bányáról az alkalmazottak szempontjából a legtöbb adat áll a rendelkezésre, mert 1959-ben nyitották meg a tárót, és már 1964-től állnak rendelkezésre adatok. Ennél a bányánál is az ipari munkások száma a legtöbb, 755 fővel, a legkevesebben az adminisztratív állomány volt 29 emberrel. 1971-ben alkalmazták a legtöbb főt, összesen 616-ot, míg 1968-ban csak 7 ipari munkást, ez a szám

⁴¹Dzsida, 1944. 94-95.

azért is meglepő, mert a következő évben az összes alkalmazott száma már 373. A bányának 1964 és 1965-ben teljesek az adatai. A táró 1959-től tanbányaként működött hivatalosan 1967-ig, de már az utolsó évben látszik, hogy nem rendelkezett ipari tanulóval. Maga a bánya 1971-ig működött, az 5 rákóczibányai bánya közül a legtovább.

Szurdok lejtős akna	1963	1964	1965	1966	1967	1968
Ipari munkás	732	377	423	404	425	-
Nem ipari munkás	-	4	5	5	4	3
Építőipari munkás	12	2	2	1	-	-
Szaktmunkás	439	188	219	213	214	455
Nem szaktmunkás	306	190	204	194	211	-
Műszaki	36	19	17	17	23	22
Adminisztrátor	6	5	5	6	3	7
Kisegítő	6	3	1	1	2	2
Ipari tanuló	32	30	1	2	2	-
Összesen	1569	818	877	843	884	489

A szurdoki lejtős akna, 1950-ben nyitotta meg a kapuit, de ez után nem sokkal rekonstrukcióra szorult, mert a 900 m hosszú lejtős aknában a személyközlekedés sok időt vett igénybe, a légellenállás nem volt megfelelően biztosítható, így a felújítás során 204 méter mély, személyszállításra is alkalmas légaknát készítettek. A külszínen pedig 300 személyes fürdő, lámpakamra, felolvasó, üzemi műhely és transzformátorállomás jött létre.⁴²

A levéltári adatok azonban hiányosak, mivel az akna már 1950-től működött, tehát az öt rákóczitelepi bánya közül a legkorábban megnyitott, de az adatok csak 1963-tól állnak rendelkezésre 1968-ig, bár az aknát csak 1970-ben zárták be. A legtöbben, 2361 fővel az ipari munkások voltak ismételten, a legkevesebben, 15 fővel pedig a kisegítők. 1963-ban dolgoztak a legtöbben a bányában 1569 fővel, míg a legkevesebben a bezárás évében, 1868-ban 489-en voltak. A szurdoki aknának eléggé sok épülete volt a külszínen, így magyarázható, hogy néhány építőipari munkást is alkalmaztak.

⁴² Lassan József: A nógrádi szénbányászat felszabadulás utáni műszaki története 1945-1980. II. Nógrádi Szénbányák. Salgótarján, 1984. 121.

Tökés lejtős akna	1964	1965	1966	1967	1968
Ipari munkás	356	356	293	92	-
Építőipari munkás	4	1	-	-	-
Szaktmunkás	233	194	154	49	3
Nem szaktmunkás	153	163	139	43	-
Műszaki	16	18	17	7	-
Adminisztrátor	-	-	2	4	-
Kisegítő	2	3	3	1	-
Ipari tanuló	1	1	-	-	-
Összesen	765	736	608	196	3

Tökés lejtős aknát már 1952-ben megnyitották, de mint minden esetben, itt is hiányos adatokkal rendelkezünk. Ez az egyetlen bányá, ahol nincsen egy év sem, amikor az összes kategória létszáma meglenne. A legtöbbben, 1097 fővel itt is az ipari munkások voltak, a legkevesebben 2 fővel az ipari tanulók. A meglévő adatok alapján 1964-ben dolgoztak a lejtős aknában a legtöbbben 765 fővel. A bányát 1967-ben zárták be, de még 1968-ban is van még 3 szaktmunkás, akit alkalmaznak, ez az egyetlen akna, ahol még a bezárás után is voltak alkalmazottak, bár a számuk elenyésző. Tökés esetében szintén láthatjuk az építőipari munkásokat, ez azért lehetséges, mert Tökés bányáüzemileg Szurdokhoz tartozott, ezt néhol írják a műszaki adatok.

Összességében elmondható, hogy mindegyik bányában a legtöbbben az ipari munkások voltak, majd őket követte a szaktmunkások és nem szaktmunkások, érdekes, hogy a több száz fős bányának adminisztrációját néhány adminisztrátor képes volt elvégezni. Minden bányában alkalmaztak ipari tanuló, vagyis jövődő vajúrt is, ebből is kitűnik, hogy fontosnak tartotta a Nógrádi Szénbányák Rt. a bányász utánpótlást.

Rákóczi bányák átlagos statisztikai állományi létszáma⁴³

Átlagos állományi létszám	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971
György	-	-	168	102	2	-	-	-	-
Gyula	-	200	200	148	29	-	-	-	-
Rákóczi	-	47	52	-	17	7	182	295	434
Szurdok	826	378	378	423	425	455	455	462	-
Tökés	-	360	360	293	92	3	-	-	-
Összesen	826	985	1158	966	565	465	637	757	434

Az átlagos állományi létszámnál is hiányokat lehet felfedezni, 1963-tól állnak csak rendelkezésre adatok. 1965-ben alkalmazták a legtöbb embert a bányákban,

⁴³ MNLNML. Szénbányászati műszaki-gazdasági jelentések 1963-1971 (rendezetlen anyagok)

összesen 1158-at a többi évben ez a létszám 1000 alá esett. A bányák szempontjából pedig a szurdokiban alkalmazták a legtöbb munkást, összesen 3802-t.

Rákóczibányai bányák összes munkavállalója⁴⁴

Összes munkavállaló	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971
György	-	-	185	116	3	-	-	-	-
Gyula	-	218	218	165	33	-	-	-	-
Rákóczi	-	61	68		17	7	191	322	480
Szurdok	826	439	439	452	459	490	490	491	
Tökés	-	379	379	315	104	3	-	-	-
Összesen	826	1097	1289	1048	616	500	681	813	480

Az összes munkavállaló esetében is csak 1963-tól állnak rendelkezésünkre adatok. A legtöbb embert 1965-ben alkalmazták és még 2 év volt, amikor az alkalmazottak száma 1000 fölé emelkedett, 1964 és 1966. A bányák szempontjából ismét Szurdokban alkalmazták a legtöbb munkást, összesen 4086-ot.

A nógrádi szénmedencében a bányákat már 1965-től elkezdték felszámolni, Györgyöt 1966-ban, Gyulát és Tökést 1967-ben zárták be, majd 1969. január 1-jén megalakult a felhagyási üzemrészleg a bányák felhagyásának szervezettebbé tétele érdekében, amelynek feladata a megszűnt bányák anyagainak, gépeinek, berendezéseinek kimenekítése. Ezt követően 1970-ben Szurdokot, és 1971-ben Rákóczi-tárót is bezárták, ezzel megszűnt az összes rákóczitelepi bánya. A szurdoki telephelyet a Kazári Zöldmező TSZ vette át, Gyula-rakodót a Magyar Vasötvözetgyár, Rákóczitanbányát a Magyar Állami Földtani Intézet vette át.⁴⁵

A 7 bányással és egy gépkezelő hölgygel készített interjúmból kiderült, hogy mindegyikük dolgozott hosszabb-rövidebb ideig a rákóczitelepi bányák valamelyikében, több esetben mindegyikben. A bányák fokozatos bezárásával a település bányászai 1 évig Ménkesen dolgoztak, majd Kányásra tették át őket, ahol a többségük nyugdíjas koráig dolgozott, néhányuk pedig Oroszlányban és a nyírmedi kéregbánya megnyitásában is részt vett és onnan ment aztán nyugdíjba. Tehát a bányák bezárása természetesen negatívan érintette Rákóczibánya lakóit, de próbálták túltenni magukat a törtéteken és a közeli bányákban vagy éppen Oroszlányban dolgoztak tovább.

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ Lásan,1984. 142-144.

Összegzés

Rákóczibánya történelmi rekonstruálása során a levéltári adatok hiányosan álltak a rendelkezésemre, 1908 és 1940 között egyáltalán nem voltak meg az anyagok, ezért a köztes időt korabeli újságok cikkeivel és önkormányzati iratok segítségével próbáltam kitölteni. A bányák rekonstruálása sem volt egyszerű, az anyagokat 1954-1971 között lehetett csak megtalálni, de már ezen évek előtt is bizonyíthatóan működtek a bányák, de a műszaki-gazdasági jelentések nem maradtak meg abból az időszakból. 1950-ben nyílt meg az első bánya, Szurdok lejtős akna néven, az utolsó, vagyis Rákóczi-táró pedig 1971-ben zárt be, tehát 4 év anyagai teljesen hiányoztak, de még 1954-1971 között is vannak hiányzó évek.

A település bányáinak bezárása az általános iskola sorsát is megpecsételte. Jól látszik, hogy az utolsó bánya, vagyis Rákóczi-táró 1971-es bezárása utáni évben az iskola már csak 4 osztályossá vált és 1979-ben be is zárták az intézményt.

Berta Árpáddal készített interjúm néhány mondata jó végszó ennek a tanulmánynak. „Amíg a nógrádi szénbányák működtek, a településünk is virágzott, fejlődött, építettük a falunkat és saját kis életünket, biztos volt a megélhetésünk és jól el tudtuk tartani a családunkat. Bármikor szívesen lennék újra bányász.”

Függelék

Rákóczibánya címere⁴⁶

A címer háromszögű pajzsból áll, amelyet Y-hoz hasonló ágas szel át és osztja ez által három részre a pajzsmezőt. A pajzs borítása a fémek kategóriájába tartozik, az arany alapszín miatt. A pajzs felső szélén, tehát a pajzsfőben vörös színű két bá-

⁴⁶ http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/9a/HUN_R%C3%A1k%C3%B3czib%C3%A1nya_COA.jpg (letöltés ideje: 2013.02.26.)

nyászkalapács lebeg. A pajzs jobb oldalán egy szürke oroszlánt lehet megfigyelni, az állatok királyát gyakran és előszeretettel ábrázolják címerképként, többnyire ágaskodó helyzetben, mindkét mellső mancsát előrenyújtja, szája tátva, nyelve kinyújtva, teste sovány, farka bojtja felfelé mutat és bal felé ágaskodik, mint ebben az esetben is.⁴⁷ A pajzs bal oldalán a Rákócziak címer állatát, vagyis lebegő szürke koronás sast lehet látni, a Rákóczi család címere esetében is a sas áll kiterjesztett szárnyakkal, jobbra fordulva, jobb lábában fegyvert tartva.⁴⁸

A címer tetején arany-fekete színű tekerccset lehet megfigyelni, arany bojtjai két oldalt rálógnak a címerre, alatta pedig ezüst szalagon a település neve található fekete nagybetűvel. Az bányászkalapácsok utalnak a település lakosainak munkájára, vagyis a barnakőszén bányászatra, bányáskodásra. Az oroszlán megjelenését lehet az erő, kitartás szimbólumának tekinteni, hiszen ezek az emberek minden nap harcoltak a bányában a természettel szemben az életükért, az életben maradásért. A Rákócziak címer állata, a sas pedig utal a település névadójára, vagyis a Rákóczi családra. A pajzs Y-al történő hármas osztása a település három fázisban történt kialakulását jelezheti, ami, mint a forrásokból is kiderült három szakaszban történt, először, mint kis kolónia kapcsolódott Nemtihez, majd az iskola alapításánál találkozhatunk vele, hogy a régi telep része már kialakult, majd pedig az 1950-es évek végén az újtelepi lakóházak is felépültek.

⁴⁷ A történelem segédtudományai. Szerk.: Bertényi Iván. Budapest, 2006. 219-223.

⁴⁸ Kőváry László: Erdély nevezetesebb családai. Kolozsvár, 1854. 210-211.